ارزیابی عملکرد شوراهای اسلامی در توسعهٔ روستایی
نمونهٔ موردی: دهستان آلاداغ بجنورد

مهدی پورطاهری[1*]، یلدا همدمی مقدم[2]، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری[3]

۱- استادیارگروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
۳- دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

دریافت: ۸۷/۹/۴ پذیرش: ۸۸/۴/۲۳

چکیده

شورا از ریشه‌دارترین اصول عرفی و مقررات سنتی، و از بارزترین شیوه‌های عقلایی در زندگی جمعی است و حتی قدیمی‌ترین شیوه‌های مدیریت در تکاپوی اجتماعی نوع بشر، نشانه‌هایی از نظام شورایی را با خود دارد؛ به‌این علت، تاکنون زوایای مختلفی از عمل‌کرد شورا بررسی شده است. در این پژوهش، میزان موفقیت عملکرد شوراهای اسلامی روستا در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی را در دهستان آلاداغ بجنورد ارزیابی کرده‌ایم.

روش تحقیق در این مقاله ازنوع توصیفی- تحلیلی است؛ بنابراین، پس از تهیهٔ چهارچوب نظری، به تدوین پرسش‌نامه و انجام عملیات میدانی پرداخته‌ایم. پرسش‌نامه‌ها در پانزده روستا و ازسوی ۲۲۵ نفر از افراد ساکن مناطق روستایی، به‌صورت تصادفی طبقه‌ای تکمیل شده‌اند. برای ارزیابی عمل‌کرد شوراها در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی، از آزمون t تک‌نمونه‌ای و ضریب همبستگی مبتنی بر جدول توافقی استفاده کرده‌ایم. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که اعضای شوراهای اسلامی روستایی در نظارت بر اجرای مقررات بهداشتی، تشخیص کمبودها و نارسایی‌های موجود و نیز کمک‌رسانی در مواقع بحرانی موفق نبوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: توسعهٔ روستایی، مدیریت روستایی، شوراهای اسلامی.

---

* نویسندهٔ مسئول مقاله: E-mail: mahdit@modares.ac.ir

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

۱- مقدمه

مفهوم توسعهٔ روستایی از دههٔ ۱۹۷۰ م تاکنون در ابعاد مختلف نظری و اجرایی، دستخوش تغییرهای مهم و بنیادی شده است. علت این تحولات مهم، تنها استقرار حدود نیمی از جمعیت جهان در سکونتگاه‌های روستایی و یا اهمیت نقش اقتصادی مناطق روستایی نیست؛ بلکه اهمیت و تأثیر ابعاد توسعهٔ روستایی بر توسعهٔ ملی کشورها نیز در آن مؤثر است. از سوی دیگر، با شکست و ناکارآمدی دیدگاه‌ها و راه‌بردهای دیوان سالارانهٔ[1] و متمرکز بر توسعهٔ روستایی، و توجه بیش از حد به ابعاد فیزیکی توسعه، شکاف‌ها و چالش‌هایی در مسیر توسعهٔ روستایی ایجاد شده است در بسیاری از کشورها، برای بهبود این وضعیت، چرخش کاملا مشخص و قابل توجهی به‌سوی حاکمیت دیدگاه توسعه و مشارکت مردم‌سالار به‌وجود آمده و مفاهیم جدیدی چون توسعهٔ یکپارچهٔ روستایی، توسعهٔ پایدار، توسعهٔ مشارکتی و توسعهٔ درون‌زا به ادبیات توسعهٔ روستایی افزوده شده است. بدیهی است که برای فراهم‌کردن امکان حضور روستاییان و مشارکت فعالانهٔ آنان در توسعهٔ روستایی، نیازمند راه‌کارهای مشخصی برای تأثیرگذاری جدی بر روند کامل توسعه هستیم. در کشورهای مختلف، متناسب با ساختار سیاسی و سلسلهٔ قدرت در جامعه، راه‌کارهای خاصی بدین منظور انتخاب شده و مورد توجه قرار گرفته است. یکی از راه‌کارهای مهم برای مشارکت فعالانهٔ روستاییان در توسعهٔ روستایی، مفهوم مدیریت شورایی در این فرایند می‌باشد. درزمینهٔ به‌کارگیری مدیریت شورایی برای ادارهٔ امور سیاسی و مدیریتی برخی کشورها می‌توان گفت که در چهارچوب به‌کارگیری این نظام، باوجود پی‌آمدها و مسائل خاص، تضمین بیشتری برای رسیدن به هدف‌های سیاسی و اقتصادی در کشورها وجود دارد و در همین راستا، گرایش به تشکیل نهادهای سیاسی، محلی، منطقه‌ای و اجتماعی نظیر شوراهای روستایی، شهرک، شهر، منطقه، استان و بخش تقویت می‌شود؛ زیرا درصورت وجود چنین نهادهایی مردم بهتر می‌توانند از پایین‌ترین سطح جامعه و از کوچک‌ترین مراکز اجتماعی و سکونتی مانند روستاها در چهارچوب منظمی در انتخاب مسئولان مشارکت کنند و درنتیجه، انتخاب مسئولان ردهٔ اول کشور آسان‌تر، بهتر و طبیعی‌تر

1. Bureaucratic

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

می‌گردد. در عمل، مردم هر منطقه، شهر و استان می‌توانند براساس خواسته‌ها و نظرهای خود، نمایندگانی را انتخاب کنند که هم امور منطقهٔ خود را اداره کنند و هم رابطهٔ قابل اعتمادی برای دولت مرکزی به‌وجود آورند. علاوه بر بیان نفس وجود شوراها، لازم است برای ارزیابی عملکرد شوراها پس از انتخاب، تحلیلی منطقی به‌دست داده شود تا عملکرد آنها در مسیر نامشخصی قرار نگیرد. در این پژوهش، عملکرد شوراهای روستایی در دهستان آلاداغ از شهرستان بجنورد را ارزیابی می‌کنیم و درپی پاسخ دادن به دو سؤال اساسی هستیم: نخست اینکه آیا شوراهای روستایی دهستان آلاداغ در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی موفق بوده‌اند و دیگر آنکه آیا رابطهٔ معناداری میان عوامل اجتماعی، اقتصادی و مکانی با عملکرد شوراها وجود دارد یا نه.

۲- نظریهٔ توسعهٔ مشارکتی و نهادی تبیین‌کنندهٔ مدیریت محلی (شوراهای اسلامی)

نقش روستاها در فرایند توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و پیامدهای توسعه‌نیافتن مناطق روستایی، موجب توجه به توسعهٔ روستایی شده است (ازکیا، ۱۳۸٦: ۲۵). در این معنا، در اندیشهٔ بسیاری از محققان، توسعهٔ روستایی، مقدمهٔ توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز مؤخرهٔ آن در سطح ملی قلمداد می‌شود (شهبازی، ۱۳۷۵: ۱٦). توسعهٔ روستایی پدیدهٔ مستقلی است که در یک دیدگاه کلی، با نقش مناطق روستایی در توسعهٔ ملی- که در ظرفیت تولید، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد- مرتبط است (Berger, 1994: 44). در این راستا، توسعهٔ روستایی به‌معنای ارتقای اقتصادی و اجتماعی زندگی مردم روستا، افزایش مشارکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، و رفع نیازها در دوره‌های بلندمدت وکوتاه‌مدت است (Cleav, 1997: 63). توسعهٔ روستایی از دو عامل سازمان‌های دولتی و سازمان‌های مردمی تأثیر می‌پذیرد و برپایهٔ شکل‌گیری سازمان‌های متنوع نظیر شرکت‌ها، سازمان‌های غیردولتی و شوراها و همچنین ارتباطات مناطق روستایی با بخش‌ها، شهرها و دیگر سطوح پدید می‌آید؛ بنابراین، توسعه ازطریق تعامل مثبت دولت با دیگر

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

سازمان‌ها و نهادها به‌دست می‌آید و برنامه‌های توسعه و مدیریت، علاوه بر سطوح کلان، به سطوح منطقه‌ای و محلی هم نیازمند است (Maddido, 2000: 94).

در سال‌های اخیر، توسعهٔ روستایی درقالب توسعهٔ مشارکتی و نهادگرایی مطرح شده که ابعاد توسعهٔ روستایی یکپارچه، همراه با مشارکت مردم را دربردارد. از این منظر، عوامل متعددی بر توسعهٔ روستایی تأثیرگذارند که ازجمله آنها می‌توان مدیریت روستایی و حضور خبرگان محلی (شوراها) را نام برد. روستاها به‌عنوان اولین واحدهای اجتماعی و مرکز استقرار و اسکان انسان‌ها، از دیرباز دارای سازمان اجتماعی و مدیریت بوده‌اند؛ ولی این مدیریت دارای مفهومی گسترده و متفاوت با علم یا فن مدیریت امروزی بوده است (طالب، ١٣٧٦: ٥). مشارکت مردم در روند توسعه نزد صاحب‌نظران از چنان اعتباری برخوردار است که گروهی توسعه را معادل مشارکت می‌دانند (طالب، ١٣٧٤: ٤)؛ بنابراین، دستیابی به توسعهٔ همه‌جانبهٔ روستایی بدون اتخاذ روش‌هایی که در آن به مشارکت مردمی به‌عنوان زیربنا نگریسته شود، میسر نیست. مشارکت مردمی از آن جهت اهمیت دارد که به آن، به‌منزلهٔ راهبردی جدید در توسعه نگریسته می‌شود و امید است که با به‌کارگیری مؤثر مشارکت مردمی، توسعهٔ متعادل و پایدار حاصل گردد. نتایج و تأثیرهای راهبردهای تجربه‌شدهٔ قبلی در توسعه، به ظهور راهبرد جدیدی به‌نام توسعهٔ مشارکتی منجر گردیده و در سراسر جهان، مورد توجه خاص است (عظیمی،١٣٨٣: ٩٥). مشارکت در توسعهٔ روستایی، اموری چون شرکت کردنمردم در فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرای طرح‌ها، سهیم‌بودن آنها در فواید طرح‌های توسعه و تلاش برای ارزشیابی‌این طرح‌ها را دربر می‌گیرد (کوهن، ١٣٧٩: ١٥). با عنایت به آنچه ذکر شد، می‌توان گفت که به‌طور فزاینده، در سه دههٔ اخیر، از این تفکر حمایت شده که مشارکت را باید توانمند شدن مردم روستایی تعریف کرد. در اینجا توانمندی، به‌معنای قادر بودن مردم روستایی به تصمیم‌گیری برای انجام اقداماتی است که برای توسعهٔ روستایشان ضروری می‌باشد (موسوی مقدم، ١٣٨٣: ٢٥). بهترین نوع مشارکت، مشارکت توسعه‌ای [1] یا خودبسیجی است. این گونه مشارکت، فرایندی است اجتماعی،

1. Development Participation

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

یکپارچه، جامع، پویا، همبسته، چندبعدی و چندفرهنگی؛ به عبارت دیگر، مشارکت توسعه‌ای بدان معناست که همگان در همهٔ مراحل توسعه سهیم شوند (شادی‌طلب، ۱۳۷۲: ۸). برای دستیابی به توسعهٔ روستایی و عملی‌کردن نظریهٔ توسعهٔ پایدار روستایی با مشارکت مردمی در دهه‌های اخیر، رویکرد نهادی به‌عنوان ابزاری نوین درراستای تحقق اندیشهٔ توسعهٔ پایدار روستایی مطرح شده است. برمبنای این رویکرد، برای اداره و توسعهٔ روستاها نظام‌های خاصی لازم است. نهادهای روستایی از محیط روستا برخاسته‌اند و اصولا در چهارچوب نظام‌های خاصی چون نظام‌های اداری، اقتصادی و اجتماعی عمل می‌کنند (رضوانی، ۱۳۸۳: ۵۱). بر این اساس، مدیریت روستایی مبتنی بر رویکرد نهادی و مشارکتی، فرایندی چندجانبه است که سه رکن مردم، دولت و نهادهای عمومی را دربر می‌گیرد. در این فرایند، با مشارکت مردم و ازطریق تشکیلات و سازمان‌های روستایی، برنامه‌ها و طرح‌های توسعهٔ روستایی تدوین و اجرا می‌شوند و تحت نظارت و ارزشیابی قرار می‌گیرند (افتخاری، ۱۳۸۲: ۲۱۱)؛ بنابراین، می‌توان گفت مدیریت روستایی، فرایند سازمان‌دهی و هدایت جامعه و محیط روستایی ازطریق شکل‌دادن به سازمان‌ها و نهادهاست (مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۸۲: ۸۳). وجود نظام مدیریت و تشکیلات متناسب، یکی از عوامل مؤثر در توسعهٔ روستایی به‌شمار می‌رود و درکنار دیگر عوامل، با توجه به وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، روند توسعه و رسیدن به هدف‌های توسعه در نواحی روستایی را آسان می‌کند (عمادی، ۱۳۷۹: ۲۹۹). از سال ۱۹۹۵م به بعد، با این عقیده که دو قالب سازمان و نهاد به‌تنهایی جواب‌گوی فرایند مدیریت توسعهٔ روستایی مبتنی بر مشارکت روستاییان نیست، موضوع تشکیل نهادهایی مطرح شده که به سازمان منتهی می‌شوند؛ یعنی با تکیه بر نهادهای محلی موجود و قانونمندکردن آنها می‌توانیم سازمانی پدید آوریم که متکی بر فرهنگ و هنجارهای سنتی روستایی باشد (Mosely, 2003: 12). با این وصف، مدیریت روستایی دارای سازوکار و مفهومی کلی است که در آن، مشارکت، عنصر اصلی محسوب می‌شود. مشارکت، ابزاری برای احیای جامعه‌های شهری و روستایی به‌شمار می‌رود و رشد آنها در چند سال اخیر، درنتیجهٔ تغییرهای اجتماعی فزونی یافته است (مرکز تحقیقات اقتصاد ایران،

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

۱۳۸۱: ۲۰۰). تجربه نشان داده است که هرچه سطوح مشارکت محدودتر باشد، امکان کارایی مؤثر برنامه‌ها کاهش می‌یابد و هزینه‌های اجرا زیادتر می‌شود (شفیعی، ۱۳۷۸: ٦٥). در نگرش جدید توسعه، بر بازگشت به ویژگی متمایز تاریخی هر جامعه از یک طرف و پرهیز از القای نسخه‌های تجویزی توسعه از بالا به پایین از طرف دیگر تأکید می‌شود که در آن، هویت محلی، زیربنای مدیریت محلی، و مدیریت محلی ابزار اصلی توسعهٔ پایدار روستایی به‌شمار می‌رود (گل‌سرخی، ۱۳۵۱: ٤٠). تا قبل از انقلاب مشروطیت در ایران، مدیریت امور مختلف روستاها کاملاً غیردولتی بود، عوامل و عناصری مانند نماینده، کدخدا، سالار، سربنه و یا دشتبان در آن نقش داشتند و مدیریت امور جاری و عمرانی روستاها بدون وابستگی مالی به دولت، برعهدهٔ یکی از روستاییان تحت عنوان دهگان، دیهیگ، دهقان و یا کدخدا بود (رضوانی،۱۳۸۳: ۲۱۷). بعد از مشروطیت تا هنگام اصلاحات ارضی، مدیریت روستا با مالک بود؛ بدین ترتیب که او ازطریق مباشران و یا به‌طور غیرمستقیم کدخدا را تعیین می‌کرد و کدخدا با حمایت ازسوی مالک، روستا را اداره می‌کرد (طالب، ۱۳۷۱: ۳۲). از اقدامات اولیهٔ دولت در زمان مشروطیت می‌توان لغو تیول‌داری و تصویب قانون تشکیل ایالات و ولایات را نام برد (ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۵: ۷). وضع مدیریت روستا که تا زمان انجام برنامه‌های اصلاحات ارضی، تحولی کند به خود دیده بود، در این سال‌ها دستخوش دگرگونی‌های اساسی شد. در این راستا، سازمان‌های عریض و طویلی مثل سپاه ترویج، سپاه بهداشت، سپاه عدالت، خانهٔ انصاف، شورای کشاورزی، خانهٔ فرهنگ، و مقام‌هایی چون دهبان و کدخدا درکنار شرکت‌های تعاونی روستایی و انجمن ده پدید آمدند؛ ولی به‌علت توفیق نیافتن آنها در جلب مشارکت جدی و خودانگیختهٔ روستاییان، مردم روستاها عملاً از خود سلب مسئولیت کردند و در تصمیم‌گیری‌ها خود را ناتوان می‌دیدند. با پیروزی انقلاب اسلامی و ظهور مراکز تصمیم‌گیری متعدد، مشکلات زیادی در چگونگی تنظیم مدیریت روستا و نحوهٔ انتخاب افراد به‌وجود آمد؛ ولی سرانجام در سال ۱۳٦۰، مرکز هماهنگی شوراهای اسلامی تشکیل شد و به‌صورت مشخص، جهاد سازندگی عهده‌داراین کار گردید (مهدوی، ۱۳۸٤: ۱٦). اولین قانون مربوط به شوراها تحت عنوان قانون شوراهای محلی، پس

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

از پیروزی انقلاب اسلامی و با دستور تاریخی امام خمینی در نهم اردیبهشت ۱۳۵۸ و ازسوی شورای انقلاب در تیرماه ۱۳۵۸ تهیه، تصویب و برای اجرا به دولت وقت ابلاغ گردید. با بروز دگرگونی‌های اساسی در دوره‌های زمانی متفاوت، در سال ۱۳۷۵ قانونی به‌عنوان قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شورای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران به تصویب رسید و براساس آن، مدیریت روستایی به شوراهای روستایی واگذار گردید. در این قانون، مسئولیت اجرایی مدیریت روستایی به عهدهٔ مقامی به‌نام ده‌یار گذاشته شد که ازطرف شورا به‌مدت چهار سال انتخاب می‌شد؛ بنابراین، در این دوره نظام سلسله‌مراتبی مدیریت روستایی از مقطع بخش با مدیریت بخش‌داری، شورای اسلامی روستا و دو تشکل به‌نام‌های خانهٔ همیار و دفتر عمران تا سال ۱۳۷۷ شکل می‌گرفت (Motamedi, 2000: 27)؛ بدین ترتیب، شوراهای اسلامی روستا یکی از سازمان‌های مردمی در ایران است که نقش مهمی را در توسعهٔ یکپارچه روستا ایفا می‌کند. درواقع، بعد از حذف ساختار مدیریت سنتی روستا و غیرمؤثر شدن دیگر سازمان‌ها، خلأ موجود در روستاها بعد از انقلاب اسلامی توسط شوراها تا حدودی پر شد (مبلغ، ۱۳۸۲: ۵۳). به‌نظر می‌رسد شوراها می‌توانند خواسته‌های مردم از دولت را تعدیل کنند، حضور مردم را در صحنهٔ سیاسی و اجتماعی نهادینه کنند و علاوه بر کاهش نارضایتی مردم، ظرفیت پاسخ‌گویی دولت را نیز افزایش دهند. با توجه به قانون سال ۱۳۷۵، وظایف و اختیارات شوراهای روستا را می‌توان در دو بخش کلی و اختصاصی تشریح کرد (سازمان ده‌یاری‌های کشور، ۱۳۸۲: ۲).

۳- مواد و روش‌ها

در این تحقیق، با توجه به موضوع و هدف، از روش توصیفی – تحلیلی استفاده کرده‌ایم و برحسب مقتضیات پژوهش از شیوهٔ کتابخانه‌ای و میدانی نیز بهره گرفته‌ایم تا فرضیه‌ها را بیازماییم. در روش تحلیلی شاخص‌های عملیاتی، که بر طبقه‌بندی وظایف شوراها در دو بعد کلی و اختصاصی منطبق است، ازطریق طرح گویه‌های مناسب به‌صورت نگرش‌سنجی درقالب طیف لیکرت، مطابق شکل (۱) عملکرد شوراها را ارزیابی کرده‌ایم.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

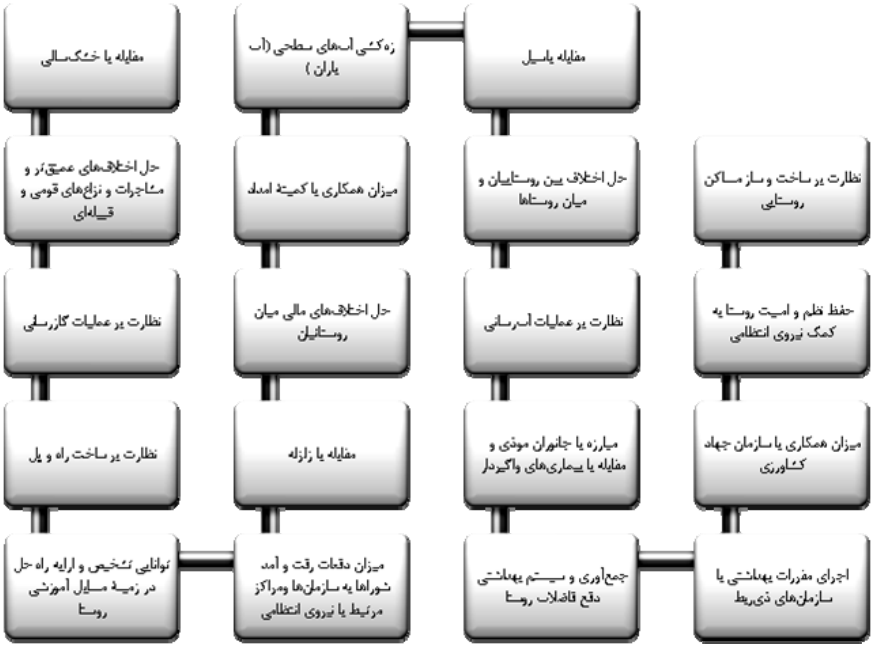

شکل ۱ مؤلفه‌های تبیین‌کنندهٔ عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستایی

همچنین برای سنجش عوامل مؤثر بر عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستا، میزان مشارکت روستاییان در طرح‌ها و برنامه‌های عمران روستایی، میزان تعلق مکانی و سطح تحصیلات اعضای شوراهای اسلامی، میزان تخصیص اعتبارات به روستا همراه با موقعیت قرارگیری مناطق روستایی و فاصلهٔ آنان تا مرکز شهرستان را ازطریق طرح گویه‌های تبیین‌کنندهٔ هر بخش، در دهستان آلاداغ شهرستان بجنورد در استان خراسان شمالی مورد توجه قرار داده‌ایم.

دهستان آلاداغ با مرکزیت روستای خوش‌منظر از بخش مرکزی (شهرستان بجنورد)، در ۵/ ٦ کیلومتری جنوب غرب شهرستان بجنورد قرار گرفته است. این دهستان با ۸۰۱ کیلومترمربع مساحت، ٤٩ درصد از وسعت بخش مرکزی را دربرمی‌گیرد. در محدودهٔ این دهستان، ۳۸ روستا و ۷۹ مزرعه و مکان وجود دارد. ارتفاع متوسط آبادی‌های این دهستان ۱۳۵۰ متر است؛

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

بلندترین آنها روستاهای اسدلی و کی‌کی با ارتفاع ۱۸۰۰ متر و پایین‌ترین آنها روستاهای برج و کلاته یاور با ارتفاع ۱۰۸۵ متر هستند.

از مجموع ۳۸ روستای مستقر در دهستان، پانزده روستا با دامنه‌های ارتفاعی متفاوت، تعداد جمعیت مختلف و فاصله‌های متفاوت از شهر را به‌صورت تصادفی طبقه‌ای برگزیده‌ایم؛ همچنین از مجموع ۲۹٦۰ خانوار روستایی ساکن در روستاهای نمونه به روش کوکران، ۲۲۰ نمونه را به روش تصادفی ازطریق تخصیص متناسب انتخاب کردیم و تمامی رؤسای شوراها در روستاهای برگزیده، پرسش‌نامه را تکمیل کرده‌اند. جدول (۱) مشخصات روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول ۱ مشخصات روستاهای مورد بررسی در دهستان آلاداغ بجنورد براساس آمار سال ۱۳۸۵

نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت
ارکان	٦۸۰	۲۷۸۳	خوش‌منظر	٦۰	۲٤۷
اسدلی	۷٦	۳۲۸	درتوم	۲۹۲	۱۱۵۷
ا...وردی‌خان	۲۵۹	۱۰۷۱	رشوانلو	٤۲	۱٦۰
امام‌وردی	۵۰	۱۷۸	کچرانلو	۱۹۰	۷۵۵
بازخانه	۳۸	۱٦۵	کلاته یاور	۱۲۰	۵۵۲
برج	۱۷٤	۷۰۸	ملکش	٦۸۱	۲۷٦٦
پاقلعه	۳۱	۱۱۲	جمع	۲۹٦۰	۱۲۰٦٤
حمزانلو	۱۰۲	٤۱۷			
خداقلی	۱٦۵	٦٦۵			

منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی شهرستان بجنورد.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

بر این اساس، داده‌های مورد نیاز را از ۲۲۰ نفر سکنهٔ روستایی همراه با رؤسای شوراهای اسلامی از پانزده روستا در دورهٔ زمانی سال ۱۳۸۷ به‌عنوان نمونه انتخاب کردیم و ازطریق آنها دو فرضیه به شرح ذیل را آزمودیم:

فرضیهٔ اول، موفق‌بودن عمل‌کرد شوراهای روستایی دهستان آلاداغ در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی است. در این راستا، با عنایت به شرح وظایف شوراهای اسلامی، میزان موفقیت آنان در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی را در شش زمینهٔ ذیل آزموده‌ایم: اجرای مقررات بهداشتی و تأمین بهداشت محیط روستا، حل اختلاف‌های میان روستاییان، کمک‌رسانی در مواقع بحرانی، همکاری با سازمان‌ها و مسئولان نیروی انتظامی برای برقراری نظم و امنیت، تشخیص نارسایی‌ها و کمبودهای روستا و پیشنهاد کردن راه حل‌های منطقی، و سرانجام، نظارت بر طرح‌های عمرانی.

در تبیین فرضیه دوم، بر تعامل و رابطهٔ عوامل اجتماعی، اقتصادی و مکانی با عمل‌کرد شوراهای روستایی در دهستان آلاداغ بجنورد تأکید کرده‌ایم. در این فرضیه، عوامل مؤثر بر عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستایی در دهستان آلاداغ، شامل انگیزهٔ مشارکت روستاییان، موقعیت قرارگیری مناطق روستایی (اعم از دشتی، کوهستانی، پای‌کوهی)، سطح تحصیلات اعضای شورای اسلامی، تخصیص اعتبارات روستایی، فاصلهٔ روستا تا شهر و درنهایت، وابستگی مکانی (احساس مکانی) را آزمایش کرده‌ایم.

۴- نتایج و یافته‌های تحقیق

همان‌طور که جدول (۲) نشان می‌دهد، درراستای پاسخ‌گویی به فرضیهٔ اول، با توجه به حد متوسط امتیازها برای ارزیابی عمل‌کرد شوراها متناسب با تعداد گویه‌ها، براساس مؤلفه‌های اصلی تحقیق و با عنایت به مقایسهٔ میانگین وضع موجود و میانگین گویه‌ها می‌توان نتیجه گرفت که صرف‌نظر از عمل‌کرد اعضای شورای اسلامی درکمک‌رسانی و تأمین بهداشت روستا، در دیگر موارد، موفقیت معناداری در عمل‌کرد آنان متناسب با شرح وظایف شوراها دیده می‌شود.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

جدول ٢ ارزیابی عمل‌کرد بهداشتی و تأمین بهداشت روستا ازسوی اعضای شورای دهستان آلاداغ

مؤلفه‌ها	میانگین وضع موجود	حدمتوسط گویه‌ها	مقدارT محاسبه‌شده	سطح معناداری
ارزیابی بهداشت روستا	١٢/٦٣	١٥	١٠/٦٨	٠/٠٠**
ارزیابی حل اختلاف‌ها	١٠/٤١	٩	١٠/٤٣	٠/٠٠**
کمک‌رسانی	١١/٥٩	١٢	٢/٧	٠/٠٧
همکاری باسازمان‌ها	١٨/٣	١٥	١٧/٥	٠/٠٠**
تشخیص کمبودها	١٢/٦	١٢	١/٩٦	٠/٠٥ *
نظارت بر امور روستا	١٦/٧	١٥	١٠/٤	٠/٠٠**

یافته‌های مندرج در جدول (٣) نیز بیانگر نتایج ذیل درراستای فرضیهٔ دوم تحقیق است:

الف) بین انگیزهٔ مشارکت روستاییان و عمل‌کرد شوراها، تنها درزمینهٔ کمک‌رسانی رابطهٔ مستقیم ناقص وجود دارد.

ب) بین موقعیت قرارگیری مناطق روستایی، تنها درزمینهٔ کمک‌رسانی در مواقع بحرانی، همبستگی ناقص معکوس درسطح آلفا ٠/٠١ مشاهده می‌شود؛ بدان معنا که با افزایش ارتفاع مناطق روستایی، سطح امدادرسانی در مواقع بحرانی کاهش می‌یابد و بتابراین، مناطق کوهستانی آسیب‌پذیرترند.

ج) با نگاهی به جدول (٣) درمی‌یابیم که سطح تحصیلات اعضای شورا، تنها درزمینهٔ تشخیص و پیشنهاد راه حل منطقی برای نارسایی‌ها و کمبودهای روستا با سطح همبستگی ٠/٢ و نیز درزمینهٔ نظارت بر طرح‌های عمرانی با سطح همبستگی ٠/١٣ معنادار است.

د) یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان تخصیص اعتبارات به مراکز روستایی تنها درزمینهٔ کمک‌رسانی در مواقع بحرانی درسطح ٠/٠١، همبستگی معناداری را داراست.

ه) فاصله کم یا زیاد روستا با شهر، در عمل‌کرد شوراها دربارهٔ مسائل بهداشتی، حل اختلاف میان روستاییان و همکاری با سازمان‌ها و مأموران نیروی انتظامی اثر می‌گذارد و همبستگی معناداری درسطح آلفا ٠/٠١ را نشان می‌دهد. در این حالت، به‌نظر می‌رسد با افزایش فاصله از شهر، بهبود عمل‌کرد شوراها درسطح مسائل بهداشتی روستاها، همکاری با سازمان‌ها و حل اختلاف میان روستاییان حاصل شده است.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

و) هیچ‌گونه رابطهٔ معناداری بین وابستگی مکانی اعضای شوراهای اسلامی به روستای محل سکونت خود و عمل‌کرد آنان وجود ندارد.

جدول ۳ همبستگی بین عوامل مؤثر بر عمل‌کرد شوراهای اسلامی

عملکردها	میزان همبستگی	سطح معناداری
میزان انگیزهٔ مشارکت روستاییان		
کمک‌رسانی	۰/۱٤٦	۰/۰۲۸*
موقعیت قرارگیری روستا		
کمک‌رسانی	-۰/۱۷۲	۰/۰۱**
سطح تحصیلات اعضای شورای اسلامی		
شناسایی کمبودها	۰/۱۹۹	۰/۰۱**
نظارت بر امور عمرانی	-۰/۱۳٤	۰/۰٤*
میزان تخصیص اعتبارات		
عملکردها	**میزان همبستگی**	**سطح معناداری**
کمک‌رسانی	۰/۲٤۸	۰/۰۰**
میزان فاصلهٔ روستا تا شهر		
مسائل بهداشتی	۰/۱۹۸	۰/۰۳**
حل اختلاف‌ها	۰/۱۹۹	۰/۰۰۱**
همکاری با سازمان‌ها	۰/۲۳۰**	۰/۰۰۱

۵- بحث و نتیجه‌گیری

تشکیل شوراهای اسلامی، گسترش نهادهای مدنی و سپردن کارها به مردم ازجمله مسائلی است که از آغاز تشکیل شوراها تاکنون فراز و نشیب‌هایی را به خود دیده و در چند سال اخیر، با توجه بیشتری دنبال می‌شود. اجرای برنامه‌های توسعهٔ روستایی ازسوی نهادهای انقلاب اسلامی با رویکرد جلب مشارکت مردم برای جبران عقب‌ماندگی‌های روستا و فضای

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

عمومی سال‌های آغازین پیروزی انقلاب اسلامی، اذهان را به تشکیل شورای اسلامی در روستا برای تحقق برنامه‌های توسعهٔ روستایی معطوف کرد. بر همین اساس، در این پژوهش عمل‌کرد شوراها را پس از استقرار آنها بررسی کرده‌ایم تا میزان موفقیت آنها را در تحقق اهداف توسعهٔ روستایی نشان دهیم. نتایج این پژوهش در رابطه با دو فرضیهٔ یادشده نشان می‌دهد که عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستا در نظارت بر اجرای مقررات بهداشتی و تأمین بهداشت روستا، مورد پذیرش جامعهٔ نمونه نبوده و بنابراین، عملکرد اعضای شورای اسلامی روستا در این زمینه ضعیف است. مسائل بهداشتی روستا نقش بسیار مهم و حیاتی‌ای در محیط روستا ایفا می‌کنند؛ اما متأسفانه اعضای شورا از نظارت بر این مسائل غافل بوده‌اند ممکن است یکی از علت‌های این مسئله، اگاه‌نبودن اعضای شورا از وظایفشان در این زمینه باشد. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که عمل‌کرد شوراها در حل اختلاف‌های میان روستاییان، مورد پذیرش جامعهٔ نمونه بوده است؛ بنابراین، عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستا درزمینهٔ تلاش برای حل اختلاف میان روستاییان، مثبت ارزیابی می‌شود. نوع عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستا در نظارت بر فرایند کمک‌رسانی در مواقع بحرانی پذیرفته نشده است؛ بنابراین، عمل‌کرد آنها در این زمینه، ضعیف است. شوراهای اسلامی‌روستا در همکاری با سازمان‌ها و مأموران نیروی انتظامی برای برقراری نظم و امنیت، با موفقیت عمل کرده‌اند و جامعهٔ نمونه، شامل روستاییان روستاهای دهستان آلاداغ، مطلوب‌بودن عمل‌کرد اعضای شورای اسلامی روستا را در این زمینه اعلام کرده‌اند. همچنین عمل‌کرد شوراهای اسلامی روستاهای دهستان آلاداغ در تشخیص نارسایی‌ها و کمبودهای روستا با توجه به سطح معناداری محاسبه‌شده، مورد تأیید قرار گرفته است؛ به عبارت دیگر، شوراهای اسلامی روستا ازنظر افراد نمونه، سطح مقبولی از عمل‌کرد را در این زمینه نشان داده‌اند. به‌نظر می‌رسد شوراهای اسلامی در نظارت بر طرح‌های عمرانی نیز موفق عمل کرده‌اند؛ به‌طوری‌که اکثریت جامعهٔ نمونه بر سطح مطلوب عمل‌کرد شوراهای اسلامی در روستاها اذعان داشته‌اند.

درنهایت، با عنایت به شرح وظایف شوراهای اسلامی روستا، که بخش عمده‌ای از آنها جنبهٔ نظارتی دارد، می‌توان این وظایف را در حیطهٔ مسائل محیطی که با شاخص‌های سلامت و

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

بهداشت ارزیابی شده، ناموفق و در حیطهٔ مسائل اجتماعی و عمرانی، موفق ارزیابی کـرد. بایـد اذعان داریم که تضمین اجرایی و توأم با موفقیت عمل‌کرد شوراهای اسلامی در روستا چنـدان ساده نیست؛ زیرا این شوراها به توجه بیشتر، ایجاد زمینه برای خلاقیت‌ها و نوآوری‌های فکری و نیز تخصیص منابع بیشتر برای توسعه نیاز دارند و براساس رویکرد مـشارکتی و نهـادگرایی، درصورت تأمین خواسته‌هایشان قادرند روستاییان را در تحقق اهداف توسعه یاری رسانند.

۶- منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۷۵). «مدیریت و توسعهٔ روستایی». ***مجلهٔ جهاد***. س ۱۵. ش۱۷۱.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۳). ***توسعهٔ روستایی با تاکید بر جامعه روستایی‌ایران***. تهران: نشر نی.
- افتخاری، عبدالرضا (۱۳۸۲). «عمل‌کرد ده‌یاری‌ها«. ***مجلهٔ دهیاری‌ها***.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳). ***مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی در ایران***. نشر قومس
- سازمان ده‌یاری‌های کشور (۱۳۸٤). ***مجموعه قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران وآیین‌نامه‌های اجرایی آن***.
- شادی‌طلب، ژاله (۱۳۷۲). «مشارکت مردم و مدیریت آب‌خیزهـا». ***ماهنامـهٔ جهـاد***. س ۱۳. ش.۱٦۲
- شفیعی، حسن (۱۳۷۸). «دولت وشوراها در ایران». ***ماهنامهٔ شهرداری‌ها***. ش ٤.
- شهبازی، اسماعیل (۱۳۷۵). ***توسعه و ترویج روستایی***. تهران: دانشگاه تهران.
- طالب، مهدی (۱۳۷۱). ***مدیریت روستایی در ایران***. تهران: دانشگاه تهران.
- -------- (۱۳۷٤). «طرحی برای مدیریت روسـتایی». ***فـصلنامهٔ تحقیقـات جغرافیـایی***. ش ۳۹.
- -------- (۱۳۷٦). ***مدیریت روستایی در ایران***. تهران: دانشگاه تهران.
- عظیمی‌آملی، جلال (۱۳۸۳). «نقش مشارکت‌های مردمی در حفظ و احیای منـابع طبیعـی». ***مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای جنگل، مرتع، صنعت، نگاهی به آینـده***. چـالوس: معاونـت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نوشهر و چالوس.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

- عمادی، محمدحسین (۱۳۷۹). ***توسعهٔ روستایی و مدیریت توسعهٔ روستا و نقش شوراهای اسلامی در آن***. تهران: معاونت ترویج و مشارکت جهاد کشاورزی تهران.
- کوهن، یوهانسف (۱۳۷۹). ***سازمان‌های تعاونی برای توسعهٔ روستایی: جنبه‌های سازمانی و مدیریتی***. سلسله انتشارات روستا و توسعه. ش ۳٦. تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد کشاورزی.
- گل‌سرخی، حسین‌علی (۱۳۵۱). ***بررسی قوانین عمران روستایی از مشروطیت تا حال***. مؤسسهٔ آموزش و تحقیقات تعاونی دانشگاه تهران.
- مبلغ، علی (۱۳۸۲). ***تجربهٔ ارزشمند شوراها در دورهٔ اول و چشم‌انداز آینده***. تهران: وزارت کشور.
- مرکز تحقیقات اقتصادایران (۱۳۸۱). ***نظام برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه***. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.
- مطیعی لنگرودی، حسن (۱۳۸۲). «مدیریت برای نوسازی روستایی». ***فصلنامهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای***.
- موسوی مقدم، سید بابک (۱۳۸۳). ***ساختارهای سنتی جلب مشارکت مردم در جوامع روستایی***.
- مهدوی، مسعود و علی‌اکبر نجفی کانی (۱۳۸٤). «دهیاری، تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای‌ایران». ***مجلهٔ پژوهش‌های جغرافیایی***. ش ۵۳.
- Berger, Gu (1994). *Social Structure and Rural Development in the Third World*. Cambrdge University.
- Cleavar و Kevin (1997). *Rural Development Strategies, for Poverty Reduction and Environmental Production in Sub- Sahran Africa*. The World Bank. Washington D.C.
- Mahdido, Hossein (2000). *Role of Local Community and Institutions in Integrated Rural Development in Iran*. Ministry Of Jahad for Teharan.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]

- Mosely, J and J Malcom (2003). *Local Partnership for Rural Development*.
- Motamedi. Masoud (2000). *Role of Local Communities and Institution in Integrated Rural Development*. Deputy Director of Rural Planing in Tehran.

[Downloaded from hsmsp.modares.ac.ir on 2024-10-12]